



فصلنامه علمی - پژوهشی سیاستگذاری عمومی، دوره ۵، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۸، صفحات ۲۶۹-۲۵۳

مطالعه موردی

## بازنگری قانون توزیع عادلانه آب در ایران:

### ضرورت‌ها و اصلاحات مورد نیاز

کامران داوری<sup>۱</sup>

دکتری تخصصی مدیریت آب دانشگاه فردوسی مشهد

محمد رشیدی

دانشجوی دکتری تخصصی مهندسی آب دانشگاه فردوسی مشهد

حمید عمرانیان خراسانی

کارشناسی ارشد مدیریت آب شرکت دانش بنیان هیدروتک توس

(تاریخ دریافت: ۹۸/۲/۱۹ - تاریخ پذیرش: ۹۸/۴/۲۱)

#### چکیده

یکی از مهمترین قوانینی که پس از پیروزی انقلاب اسلامی در خصوص منابع و مصارف آب طرح شد، قانونی توزیع عادلانه آب است. این قانون در راستای اصل ۴۵ قانون اساسی و به منظور بازنگری در اصول قانون آب و نحوه ملی شدن آن و با انگیزه برقراری نظام عادلانه توزیع آب از سوی قانونگذار ملاک عمل قرار گرفت. علی‌رغم سیر سریع تحولات اجتماعی/اقلیمی و اقتصادی این قانون از سال ۱۳۶۱ تاکنون اصلاح/تکمیل نشده است. فرآیند بازنگری و اصلاح باید شفاف، دموکراتیک و تاحدودی زمان‌بر باشد (عجولانه نباشد). این پژوهش با رویکردی تحلیلی و با بررسی نمونه‌های عینی و موردی، درصدد بازنگری در قانون توزیع عادلانه آب است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که در موادی از این قانون، بعضی قوانین ناکارآمد در نتیجه قانون نقض می‌شود. همچنین وجود استثنا در برخی قوانین موجب سوء استفاده از منابع آبی می‌گردد؛ در حالی که این قوانین باید کلی و عمومی ذکر شوند. همچنین با توجه شرایط حال حاضر و وضعیت نابسامان منابع آب (کاهش کمیت و کیفیت منابع آب)، باید امکان اصلاح قوانین و تدوین قوانین به‌روز وجود داشته باشد.

**واژگان کلیدی:** قانون توزیع عادلانه آب، ناکارآمد، اصلاح قوانین، بازنگری.

## مقدمه

قانون‌گذاری در ایران، پس از رویداد انقلاب مشروطیت و تاسیس مجلس در سال ۱۲۸۵ هجری شمسی با تدوین اولین قانون اساسی ایران آغاز شد. تا پیش از آن، لفظ قانون واژه‌ای ناشنیده بود و لذا اندیشه‌ای به نام «قانون‌خواهی» نیز در میان آنان وجود نداشت. مباحث مرتبط با قوانین آب، برای اولین بار در مذاکرات مجلس شورای ملی در ۲۶ آذر ۱۳۰۴ مطرح شده است. آنگاه، در چند ماده از قانون مدنی (مصوب ۱۳۰۷) مطالبی در مورد آب مصوب شده و سپس قوانین مرتبط با آب به تدریج رشد کرده است. اهم این قوانین سه مورد است: «قانون آب و نحوه ملی شدن آن» مصوب تیر ۱۳۴۷، «قانون توزیع عادلانه آب» اسفند ۱۳۶۱ و «قانون تعیین تکلیف چاه‌های آب فاقد پروانه بهره‌برداری» مصوب تیر ۱۳۸۹. در حقیقت، تفکر جدید حقوق در دهه ۱۳۴۰، تکوین یافت. بطوریکه در سال ۱۳۴۲ با تاسیس وزارت آب و برق (وزارت نیروی کنونی)، تحولی در نظام حقوقی آب به وجود آمد. در این دوره، از یک سو به مطالعات جامع متون فقهی و از سوی دیگر متون حقوقی غربی مبادرت گردید که نتیجه آن تدوین یک دوره کتاب «حقوق آب» بود. این مطالعات منجر به بازنگری منطبق قانونی حاکم بر مباحث حقوقی آب از رویکرد «حقوق خصوصی» به «حقوق عمومی» گردید. نتیجه عملی این تغییر منطبق و رویکرد، تغییر قوانین مدنی در بخش آب و نهایتاً تصویب «قانون ملی کردن آب» (سال ۱۳۴۷) بود که همچنان تا به امروز ادامه دارد. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و تدوین قانون اساسی در سال ۱۳۵۸، در اصل ۶۵ این قانون، دریاها، رودخانه‌ها و سایر آب‌های عمومی، جزء انفال و ثروت‌های عمومی قرار گرفتند که در اختیار حکومت اسلامی است تا بر طبق مصالح عامه نسبت به آنها عمل نماید که تفصیل و ترتیب استفاده از هر یک را قانون معین می‌کند. پس از آن در راستای اصل ۴۵ قانون اساسی، قانونگذار در سال ۱۳۶۱ قانون توزیع عادلانه آب را به تصویب رساند که این قانون در بسیاری از مواد و موضوعات، تکرار همان قانون ملی شدن آب و نحوه آن است و حتی در کلیات و فصل بندی تشابه زیادی با یکدیگر دارند (ذوالفقاری، ۱۳۹۰). با این حال، اختلافات اساسی در میان قانون ملی آب (مصوب ۱۳۴۷) و قانون توزیع عادلانه آب (مصوب ۱۳۶۱) وجود دارد. به عنوان مثال ماده یک قانون آب، مشخص نکرده است که آب باید طبق مصالح عامه باشد، همچنین در این قانون مسئولیت حفظ و بهره‌برداری از آب، به وزارت آب و برق محول گردیده بود. اما در قانون توزیع عادلانه آب مصوب ۱۳۶۱ در ماده یک صریحاً اعلام کرد که آب باید بر طبق مصالح عامه باشد و از طرفی مسئولیت حفظ و اجازة و نظارت بر بهره‌برداری از آب‌ها به دولت محول گردیده است (نوروزی، ۱۳۹۶). لازم به ذکر

است، قوانین برای ایجاد نظم تدوین می‌شوند؛ اما ممکن است با گذشت مدت زمان زیادی نیاز به اصلاح داشته باشند. به عنوان مثال، پس از تصویب قانون ملی شدن آب، دولت صاحب اختیار و حاکم آب محسوب شد و لذا اعمال هرگونه حاکمیت بر منابع آب باید توسط او صورت می‌گرفت. در حالی که در منابع آب دولت مالک نبوده و با توجه به اینکه این منابع از مشترکات عامه است، تنها می‌تواند مسائل مربوط به آنرا مدیریت نماید و امکان تصرف در آن وجود ندارد. این موضوع باعث شده تا وزارت نیرو خود را مالک آب بداند و مشارکت مردمی با گذشت زمان در «مدیریت محلی منابع آب» محدود گردد. به عبارت دیگر، اگرچه قانون ملی شدن آب موجب افزایش نظم بیشتر در نظام بهره‌برداری از منابع آب گردید و شهروندان می‌بایست جهت استفاده از آب پروانه بهره‌برداری اخذ می‌نمودند؛ اما به علت عدم مشارکت در مدیریت و بهره‌برداری از منابع آب، برداشت‌های غیر مجاز بیشتر و حفظ و حراست منابع آب از سوی مردم نیز کاهش یافت. گرچه آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌هایی نیز برای استفاده بهینه از آب‌های سطحی و زیرزمینی به تصویب مراجع ذی‌ربط رسیده که هر کدام به نوبه خود سهم به‌سزایی در نحوه و میزان و مصرف و چگونگی بهره‌برداری از آنها داشته و در مقام عمل کمک شایان به اجرای قانون نموده است. با این حال پس از گذشت چندین سال برخی از قوانین به واسطه عدم مشارکت مردم محلی، استثنائات و رشد تکنولوژی ناکارآمد شده‌اند که هر چه سریعتر باید به‌روزروی و اصلاح گردند. نارضایتی رو به رشد مصرف‌کنندگان و متقاضیان از یک سو و سوابق موجود در بخش حقوقی شرکت‌های آب منطقه‌ای از سوی دیگر نشان دهنده مشکلاتی است که ناشی از نواقص قانون و کمبودهای مربوط به آن است. این نواقص موجب برداشت‌های خاص و بعضاً سلیقه‌ای و تفاوت در آرای صادره بوده است. اینکه بخش آب کشور به رغم وجود قانون توزیع عادلانه آب در طی سالیان گذشته نتوانسته آنگونه که باید جایگاه خود را در سطح جامعه تبیین کند، به نواقص و عدم شفافیت کافی این قانون و رویه‌های اجرای آن باز می‌گردد که نیازمند بازنگری هستند.

### زمینه‌های تاریخی

قوانین عرفی آب در ایران باستان، قدمتی هزاران ساله دارد؛ و سابقه فتاوی‌ای شرعی مرتبط با آب نیز قدمتی بیش از هزار سال دارد. اما در دوران جدید (پس از تأسیس مجلس)، هم‌سو با قانون‌گذاری در سایر ابعاد، بعد قانونی و حقوقی آب نیز مورد توجه دولت‌مردان و قانون‌گذاران قرار گرفت تا بهره‌برداران و سیاستمداران، قانون‌مدارانه به آب بیاندیشند. بطور کلی در دوره

جدید قانون‌گذاری در ایران که از سال ۱۲۸۵ شمسی آغاز شده است تا امروز، نظام حقوقی آب در ایران سه دوره را پشت سر گذاشته است:

- ۱- از ۱۲۸۵ تا ۱۳۴۷؛ رویکردی عرفی و مالکیت خصوصی بر منابع آبی حاکم بوده است. در نظام حقوق خصوصی، منابع آب به عنوان سرمایه یک مالک خصوصی به حساب آمده و مالک می‌تواند از همه ظرفیت‌های مالکانه خود انتفاع ببرد. یعنی، بر طبق قانون مدنی هر ایرانی می‌توانست به قدر استطاعت خودش از «مباهات» استفاده کند. در این دوره اصل بر عدم دخالت دولت و عدم حکمرانی بر منابع آبی بوده و دولت هیچ اقدامی در حوزه آب، اعم از نظارت و یا دخالت در برنامه‌ریزی، هدف‌گذاری و سیاستگذاری نداشته است. در این دوره، در زمینه‌های متعدد از جمله آب، حقوق مالکیت اراضی و نظام‌های بهره‌برداری، معیارها و قوانین حقوق خصوصی و قوانین مدنی مبنای عمل بوده و هرگونه روابط حاکم بر آب و منابع آبی اعم از سطحی و زیرسطحی، تابع این نظام قانونی بوده است. بدیهی است که ضرر و زیان رساندن به روش‌های عرفی یا حقوقی قابل پیگیری بوده است.
- ۲- از سال ۱۳۴۷ تا انقلاب اسلامی؛ با تصویب «قانون آب و نحوه ملی شدن آن» آب بخشی از مقوله حقوق عمومی و در زمره ثروت‌های ملی قلمداد شد که مالکیت آن برعهده دولت قرار گرفت. بررسی وضعیت آب در بسیاری از کشورها، نشان می‌دهد که رویکرد حقوق عمومی به آب، رویکردی موجه و قابل دفاع بوده و لذا این قانون، مترقی به شمار آمده است. عنوان کلی این قانون «پیش‌بینی مالیه و نمایندگی دولت بر منابع آبی و نظام تخصیص منابع آب» بود و در گام نخست مالکیت و نمایندگی دولت بر منابع آبی را به عنوان یک اصل مطرح و سپس بر اساس آن یک نظام تخصیص مشخص تعیین کرده است. یعنی این‌گونه نیست که هر کس به هر میزان بخواهد بتواند از آب استفاده کند بلکه دولت، میزان محدودی را به هر کس اختصاص می‌دهد. گرچه این به معنای نادیده گرفتن حقوق حقه‌بران نبوده؛ بلکه قانون‌گذار برای سامان دادن به بهره‌برداری از آب لزوم اخذ پروانه از سوی مصرف‌کنندگان را نیز در نظر گرفته است. در نتیجه از تاریخ تصویب این قانون، بهره‌برداران مکلف شده‌اند پروانه یا مجوز برداشت و یا پروانه بهره‌برداری یا مجوز حفر از دولت اخذ نمایند. از مهم‌ترین بخش‌های این قانون، رفع تجاوز به منابع آب است که به استناد مواد ۵۹، ۶۰ و ۶۱ قانون، برای متخلفان و متعدیان به آب تنبیه کیفری در نظر گرفته شده است. به نظر می‌رسید با تغییر رویکرد از خصوصی به عمومی، منافع جامع‌تر اقتصادی-اجتماعی و محیط‌زیستی، نصیب عموم گردد؛ اما به دلیل اجرای ناقص و یک‌طرفه قانون، به جای آنکه آب تحت حفاظت بیشتری قرار گیرد، مورد تعدی بیشتر واقع شد. از سایر

نکات مهم این قانون می‌توان به استفاده عادلانه از آب برای همه ذی‌نفعان و مشترکان آب، نظام سلامت، پایش و کنترل کیفی و بهداشتی آب و نظام پرداخت خسارت به دارندگان حق‌آبه‌ها اشاره نمود.

۳- بعد از انقلاب؛ در قانون اساسی پس از انقلاب، چارچوبی تحت عنوان مالکیت عمومی منابع آب در نظر گرفته شده است. در این قانون در اصل منابع آب، مفهوم «انفال» گنجانده شد. در قوانین مدنی هم به حق مالکیت عمومی آب اذعان شده است. اما از همه مهم‌تر «قانون توزیع عادلانه آب» است که در سال ۱۳۶۱ به تصویب رسید و در آن مبانی قانون سال ۱۳۴۷ و بیشتر بندهای آن حفظ شده‌اند.

### ضرورت بازنگری قانون توزیع عادلانه آب

قانون توزیع عادلانه آب تا به امروز مبنای کار مدیران آب قرار گرفته است؛ گرچه قوانین دیگری که در سال‌های بعد به تصویب رسیدند نیز در رفتار امروزی ما بی‌تأثیر نبوده‌اند. هم‌اکنون، در زمینه حقوق آب اشکالاتی قابل مشاهده است.

نخست: در قانون توزیع عادلانه آب، ده بند از ۶۵ بند قانون سال ۱۳۴۷ حذف شده و از مهم‌ترین موارد مغفول‌مانده جرم‌نگاری در تعدی به آب است.

دوم: در حالی که پیش از انقلاب از سوی دولت وقت برای حفاظت بیشتر از منابع آب، آئین‌نامه اجرایی «پلیس آب» تدوین شده بود؛ این امر پس از انقلاب به فراموشی سپرده شد. سوم: در حال حاضر در کشور ما ارزش آب بسیار پایین است. شورای عالی اقتصاد مدتی است موضوع «بازنگری در نرخ‌های بهره‌مندی از آب» را در دست بررسی دارد. اما همواره آنچه تصویب شده است، در عمل (با توجه به نرخ تورم) تا قیمت واقعی آب فاصله‌ای بی‌نهایت دارد. در واقع ایده‌آل آن است که در هر منطقه قیمت آب توسط بازار آب (بورس آب) همان منطقه مشخص گردد. البته در حال حاضر (براساس ماده ۲۷ و ۲۸ قانون بین‌المللی تجارت آب و نیز براساس قوانین سال‌های ۱۳۴۷ و ۱۳۶۱) معامله آب به تبع زمین است. برای ایجاد بازار آب، باید نخست زمینه‌های قانونی آن (جدا شدن آب از زمین) فراهم گردد.

چهارم: شرکت‌های آب منطقه‌ای بخشی از هزینه‌های خود را از طریق درآمدهایشان تأمین کنند. این امر بدلیل تضاد منافع، با ماهیت وظایف حفاظتی این شرکت‌ها همخوانی ندارد. اخذ پول صحیح است؛ اما وجوه باید به خزانه واریز شود و هیچ ربطی به تأمین نیازهای مالی این شرکت‌ها نداشته باشد.

در عین حال، برخی مواد قوانین موجود در مورد آب، به طور کلی مترقی تلقی می‌شوند؛ و بخشی از مشکلات امروز، ناشی از عدم اجرای کامل آن‌ها است. عدم اجرای کامل قوانین، ناشی از کمبودهایی در ضمانت اجرای احکام قضایی و بخشی دیگر بدلیل حس بیگانگی مردم نسبت به این قوانین است. هر دو مورد نیازمند اقدامات اصلاحی می‌باشند. در هر حال، باید توجه داشت که تدوین منصفانه قانون و اجرای عادلانه و بدون استثناء آن، شرط لازم توسعه و پیشرفت هر جامعه‌ای است؛ و گرنه «نوشته قانون»، خود به تنهایی تاثیری ندارد.

بررسی تاریخی نشان می‌دهد که در بخش آب، قوانین و مقررات متعددی تدوین شده است. بحث‌های حقوقی مربوط به آب، جز با بررسی سیر تاریخی قوانین و اثربخشی و پیامدهای آنها تحقق نمی‌یابد. بسیاری از قوانین در نوع خود گویای مسایل مربوط به مالکیت آب یا مربوط به حفاظت از آب‌ها است. فهرست این قوانین در جدول (۱) آمده است.

جدول ۱ - فهرست قوانین مرتبط با آب؛ مصوب مجلس

۱- قانون مدنی مصوب ۱۳۰۷/۲/۱۸ با اصلاحات و الحاقات بعدی.	۱۶- قانون تشکیل شرکت‌های تأمین و توزیع آب و تأسیسات فاضلاب شهرها مصوب ۱۳۵۴/۴/۲۹.
۲- قانون قنوت مصوب ۱۳۰۹ /۶/۶ و ۱۳۰۹/۶/۱۸.	۱۷- قانون اصلاح قانون تأسیس وزارت نیرو مصوب ۱۳۵۷/۳/۴.
۳- قانون تکمیل قانون قنوت - ماده واحده - ۱۳۱۳/۶/۲۳.	۱۸- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۵۸/۹/۱۱ (اصلاح شده در سال ۱۳۶۸) که بند ۴۵ به‌طور مستقیم و بندهای ۴۴، ۴۸ و ۱۵۳ به‌طور غیرمستقیم به منابع آب ارتباط دارد.
۴- قانون بودجه سال ۱۳۲۸ (تبصره ۲۲ قانون بودجه سال ۱۳۲۸).	۱۹- قانون راجع به تغییر وظایف وزارت نیرو مصوب ۱۳۵۹/۴/۲۱.
۵- قانون انجام لوله‌کشی آب و فاضلاب شهر تهران مصوب ۱۳۳۰/۳/۷.	۲۰- قانون تشکیل وزارت جهاد سازندگی مصوب ۱۳۶۲.
۶- لایحه قانونی اصلاح قانون سال ۱۳۳۰ مصوب ۱۳۳۱/۶/۲۱.	۲۱- قانون تشکیل شرکت‌های آب و فاضلاب مصوب ۱۳۶۹/۱۰/۱۱.
۷- قانون اجازه تأسیس بنگاه آبیاری مصوب ۱۳۳۲/۲/۲۹.	۲۲- قانون تشکیل شرکت‌های آب روستایی مصوب ۱۳۷۴/۹/۲۲.
۸- لایحه قانونی مربوط به اصلاح قانون آب و فاضلاب شهر تهران مصوب ۱۳۳۳/۱۱/۲۵.	۲۳- قانون اصلاح قانون شکار و صید مصوب ۱۳۷۵/۹/۲۵.
۹- قانون اصلاح قانون تأسیس بنگاه آبیاری و امور مربوط به آبیاری کشور مصوب ۱۳۳۴/۵/۱۱.	

۱۰- قانون راجع به تأسیس وزارت آب و برق مصوب ۱۳۴۲/۱۲/۲۶.	۲۴- قانون توزیع عادلانه آب مصوب ۱۳۶۱/۱۲/۱۶.
۱۱- قانون حفظ و حراست از منابع آب‌های زیرزمینی کشور مصوب ۱۳۴۵/۳/۱.	۲۵- قوانین برنامه اول تا چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۶۸، ۱۳۷۳ و به بعد.
۱۲- قانون شکار و صید مصوب ۱۳۴۶/۲/۱۴.	۲۶- قانون تنظیم مقررات بخشی از درآمدهای دولت مصوب ۱۳۸۰/۱۱/۲۷.
۱۳- قانون آب و نحوه ملی شدن آن مصوب ۱۳۴۷/۴/۲۷.	۲۷- قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آب‌های جمهوری اسلامی ایران مصوب ۷۴/۶/۱۴.
۱۴- قانون حفاظت و به سازی محیط زیست مصوب ۱۳۵۳/۳/۲۸.	۲۸- قانون مجازات اسلامی مبحث تعزیرات مصوب ۱۳۷۵.
۱۵- قانون تأسیس وزارت نیرو مصوب ۱۳۵۳/۷/۲۸.	۲۹- قانون تسهیل برقی کردن چاه‌های کشاورزی مصوب ۱۳۸۰/۷/۲۹.
	۳۰- قانون تعیین تکلیف چاه‌های فاقد پروانه مصوب ۱۳۸۹/۴/۲۳.

در اغلب قوانین یادشده در بالا به موجب دستور قانون‌گذار، هیأت وزیران یا وزیر ذی‌ربط مکلف شده تا آئین‌نامه‌های اجرایی مربوطه را تدوین نماید. بسیاری از جزئیات چگونگی اجرا و روش پیاده‌سازی این قوانین، به تفصیل در آئین‌نامه‌های مزبور بیان شده‌اند. به لحاظ تعدد این گونه آئین‌نامه‌ها، از بیان جزئیات آنها خودداری می‌گردد؛ اما مهم‌ترین آنها با ذکر نام و تاریخ تصویب این ضوابط (آئین‌نامه‌ها، تصویب‌نامه‌ها و بخش‌نامه‌ها) در جدول (۲) فهرست شده‌اند.

#### جدول ۲ - فهرست مهم‌ترین آئین‌نامه‌های اجرایی و تصویب‌نامه‌های مرتبط با آب

۱- آئین‌نامه قانون ثبت املاک مصوب ۲/۱۷ / ۲۳- آئین‌نامه تبصره ۶۰ قانون بودجه اصلاحی سال ۵۲ در زمینه آب و خاک ۱۳۶۳/۵/۷.	۱۳۱۷.
۲- آئین‌نامه فنی راجع به معادن ۱۳۱۸/۸/۲۴.	۲۴- آئین‌نامه اجرایی فصل دوم قانون توزیع عادلانه آب مصوب ۱۳۶۳/۷/۱۸.
۳- دستور اجرایی صدور پروانه نصب تلمبه مصوب ۱۳۳۳/۱/۲۳.	۲۵- آئین‌نامه‌های اجرایی قانون توزیع عادلانه آب مصوب ۱۳۶۵، ۱۳۶۹، ۱۳۷۲.
۴- آیین‌نامه سازمان آب و برق خوزستان مصوب ۱۳۳۹/۲/۱۱.	۲۶- آئین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب ۱۳۶۳/۹/۲۴.

۵- آئین‌نامه سازمان آب و برق خوزستان مصوب ۱۳۳۹/۳/۱۱	۲۷- آئین‌نامه مقررات حفاظتی حفر چاه‌های دستی مصوب ۱۳۶۴/۶/۲۱
۶- تصویب‌نامه در مورد حفظ و حراست منابع آب زیرزمینی کشور مصوب ۱۳۴۲/۷/۱	۲۸- آئین‌نامه تشکیل کمیته‌های سه نفره و پنج نفری مواد ۱۹ و ۲۰ قانون توزیع عادلانه آب مصوب ۱۳۶۳/۴/۲۷
۷- تصویب‌نامه هیئت وزیران دائر بر انتقال بنگاه مستقل آبیاری به وزارت آب و برق مصوب ۱۳۴۳/۱/۲۶	۲۹- آئین‌نامه نحوه اجرای قانون تثبیت آب بهای زراعی مصوب ۱۳۶۹/۱۱/۳۰
۸- تصویب‌نامه انتقال بنگاه مستقل آبیاری به وزارت آب و برق مصوب ۱۳۴۳/۱/۲۶	۳۰- آئین‌نامه نحوه تعیین حد بستر و حریم رودخانه‌ها، انهار و مسیل‌ها و مرداب‌ها و برکه‌های طبیعی مصوب ۱۳۷۰/۴/۱۲
۹- تصویب‌نامه انتقال اختیارات وزارت کشور و شهرداری تهران در سازمان آب تهران و واگذاری آن به وزارت آب و برق مصوب ۱۳۴۳/۲/۹	۳۱- آئین‌نامه مربوط به وصول حق النظاره مصوب ۱۳۷۱/۲/۷
۱۰- آئین‌نامه اکتشاف و بهره‌برداری از آب‌های معدنی کشور مصوب ۱۳۴۶/۱۰/۱۶	۳۲- آئین‌نامه حریم مخازن و تأسیسات آبی، کانال‌های عمومی آبرسانی آبیاری و زهکشی مصوب ۱۳۷۱/۴/۲۴
۱۱- تصویب‌نامه تعیین حریم خطوط هوایی انتقال و توزیع نیروی برق مصوب ۱۳۴۷/۱۰/۷	۳۳- آئین‌نامه بهداشت محیط‌زیست مصوب ۱۳۷۱/۴/۲۴
۱۲- آئین‌نامه اجرایی ماده ۵۰ قانون آب و نحوه ملی شدن آن مصوب ۱۳۴۸/۴/۲۱	۳۴- آئین‌نامه تبصره ماده ۳۴ قانون توزیع عادلانه آب مصوب ۱۳۷۲/۱۲/۱۵
۱۳- آئین‌نامه فصل سوم قانون آب و نحوه ملی شدن آن مصوب ۱۳۴۸/۶/۱۵	۳۵- آئین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب مصوب ۱۳۷۳/۲/۱۸
۱۴- آئین‌نامه اجرایی قانون آب و نحوه ملی شدن آن مصوب ۱۳۴۹	۳۶- آئین‌نامه نحوه وصول عوارض به تناسب شدت آلودگی از کلیه واحدهایی که فاضلاب آن‌ها موجب آلودگی آب‌های سطحی و زیرزمینی می‌شود مصوب ۱۳۷۳/۱۰/۲۸
۱۵- آئین‌نامه صدور پروانه مصرف آب مصوب ۱۳۴۹/۱۰/۱۲	۳۷- آئین‌نامه اجرایی بهینه‌سازی مصرف آب کشاورزی مصوب ۱۳۷۵/۶/۱۱
۱۶- آئین‌نامه هیأت‌های سه نفره و پنج نفری و وظایف آن‌ها مصوب ۱۳۴۹/۱۱/۳	۳۸- آئین‌نامه اجرایی قانون جبران خسارات و پیشگیری عوارض ناشی از خشکسالی مصوب ۱۳۷۹/۳/۱۸
۱۷- آئین‌نامه تشکیل پلیس مسلح آب و وظایف آن مصوب ۱۳۵۰/۴/۱۹	۳۹- آئین‌نامه بند هـ تبصره ۲۷ قانون بودجه سال ۷۹ کل کشور.
۱۸- آئین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب مصوب ۱۳۵۰/۸/۳۰	



۱۹- آئین‌نامه تعیین حد بستر، حریم رودخانه‌ها، انهار، مسیل‌ها و شبکه‌های آبیاری و زهکشی مصوب ۱۳۵۲/۲/۸.	۴۰- آئین‌نامه راهکارهای اجرایی حوزه‌های بخش قانون برنامه سوم ۱۳۷۹/۱۰/۲۱.
۲۰- آئین‌نامه اصلاحی فصل سوم قانون آب و نحوه ملی شدن آن مصوب ۱۳۵۲/۳/۲۷.	۴۱- سیاست‌های کلی نظام درباره سیاست‌های کلی انرژی ۱۳۷۹/۱۲/۱۷.
۲۱- آئین‌نامه اجرایی قانون آب و نحوه ملی شدن آن مصوب ۱۳۵۳.	۴۲- تصویب‌نامه در خصوص کاهش الگوی مصرف آب مصوب ۱۳۸۰/۳/۳۰.
۲۲- آئین‌نامه اجرایی نحوه صدور پروانه مصرف معقول ۱۳۶۳/۴/۲۷.	۴۳- آئین‌نامه اجرایی قانون تعیین تکلیف چاه‌های آب فاقد پروانه بهره‌برداری مصوب ۱۳۹۰/۱/۲۸.

به طور کلی، مباحث آب در ۲ گروه از قوانین قرار دارند: قوانین «عمومی و غیراختصاصی» و قوانین «اختصاصی». تمامی قوانین در سامانه قوانین مجلس شورای اسلامی قابل دسترسی می‌باشند. قوانین عمومی (یا غیر اختصاصی) ذاتاً دربرگیرنده مباحث دیگری غیر از آب (مباحث توسعه‌ای و موضوعات کلان حقوقی، اجتماعی و یا سیاسی) می‌باشند. اما در برخی از این قوانین، موادی مرتبط با موضوعات آب وجود دارد. برای مثال: قانون اساسی، قانون مدنی، قانون مجازات اسلامی (در مبحث تعزیرات)، قوانین برنامه‌های توسعه، قوانین مالی و بودجه‌ای کشور، قانون تشکیل برخی وزارتخانه‌ها (وزارت جهاد کشاورزی، وزارت نیرو، ...)، و قانون تنظیم مقررات بخشی از درآمدهای دولت، دارای مواد و بندهایی مرتبط با مباحث آب می‌باشند. اما قوانین اختصاصی با تمرکز بر آب تدوین شده و به مسائلی چون مالکیت آب، حفاظت از آب‌ها، حریم‌های منابع آب، و... پرداخته‌اند. فهرست مهم‌ترین قوانین اختصاصی آب در جدول (۳) آمده است.

جدول ۳ - فهرست مهم‌ترین قوانین اختصاصی آب

۱- قانون قنوت مواد ۳ و ۴ مصوب ۱۳۰۹/۶/۶.	۷- قانون آب و نحوه ملی شدن آن مصوب
۲- قانون تکمیل قانون قنوت - ماده واحده - ۱۳۱۳/۶/۱۳.	۴۷/۴/۲۷.
۳- قانون اجاره تأسیس بنگاه آبیاری مصوب ۱۳۳۲/۲/۲۹.	۸- قانون توزیع عادلانه آب مصوب ۱۳۶۱/۱۲/۱۶.
۴- قانون اصلاح قانون تأسیس بنگاه آبیاری و امور مربوط به آبیاری کشور مصوب ۱۳۳۴/۵/۱۱.	۹- آیین‌نامه اجرایی بهینه‌سازی مصرف آب کشاورزی مصوب ۱۳۷۵/۶/۱۱.
	۱۰- قانون تسریع در برقی کردن موتور چاه‌های کشاورزی مصوب ۱۳۷۸/۳/۱۹.

۵- قانون راجع به تأسیس وزارت آب و برق بند ۱۱- قانون تسهیل برقی کردن چاه‌های کشاورزی (ج) ماده ۱ مصوب ۱۳۴۲/۱۲/۲۶. مصوب ۱۳۸۰/۷/۲۹.
۶- قانون حفظ و حراست از منابع آب‌های ۱۲- قانون تعیین تکلیف چاه‌های آب فاقد پروانه زیرزمینی کشور مصوب ۱۳۴۵/۳/۱. بهره‌برداری مصوب ۱۳۸۹/۴/۲۳.

### اصلاحات مورد نیاز در قانون توزیع عادلانه آب

محتوای قوانین اختصاصی آب را می‌توان به‌طور کلی به چهار بخش شامل کلیات، آب‌های سطحی، آب‌های زیرزمینی و مجازات متعديان طبقه‌بندی نمود. صرف نظر از قوانین متعدد و پراکنده‌ای که در حوزه مسایل آب موجود می‌باشند، عمده‌ترین و قابل استنادترین آنها «قانون توزیع عادلانه آب» است. این قانون دارای پنج فصل با عناوین «فصل اول: مالکیت عمومی و ملی آب»، «فصل دوم: آبهای زیرزمینی»، «فصل سوم: آبهای سطحی»؛ «فصل چهارم: وظایف و اختیارات»؛ و «فصل پنجم: جبران خسارات» می‌باشد. همچنین، تاکنون آیین‌نامه‌های اجرایی برای فصول اول و دوم و نیز برای ماده ۱۸ (فصل سوم) این قانون تهیه شده است. لازم به ذکر است، قانون فوق مشتمل بر پنجاه و دو ماده و بیست و هفت تبصره است که در جلسه روز دوشنبه شانزدهم اسفندماه ۱۳۶۱ مجلس شورای اسلامی تصویب گردیده و در تاریخ ۱۳۶۱/۱۲/۲۲ به تأیید شورای نگهبان رسیده است. علی‌ایحال این قانون نیاز به اصلاح و تجدید نظر دارد که مواد اصلاحی پیشنهادی در جدول (۴) آمده است.

جدول ۴ - اصلاحات قانون توزیع عادلانه آب

شماره فصل	شماره ماده	پیشنهاد	نوع پیشنهاد
فصل اول : مالکیت عمومی و ملی آب	ماده ۱	- در این ماده نیاز است که تعریف دقیقی از <u>مصالح عامه</u> و یا مرجع تعریف‌کننده آن بیان گردد. همچنین در صورت نیاز می‌توان مفهومی از واژه <u>اجازه</u> بیان شود که مفهوم آن به معنای صدور مجوز می‌باشد که قبل و بعد از صدور مجوز به ترتیب حفاظت و نظارت می‌باشد. در حالت کلی اگر واژه‌ای در ماده‌ای بیان شد که برای خواننده نامشخص بود لازم است یک تعریف مشخص و واضح از آن بیان شود و در صورت نیاز یک مرجع برای آن آورده شود.	اصلاح
فصل دوم : آب‌های زیرزمینی	ماده ۳	- بهتر است قانون به صورت کلی بیان گردد و استثنا در آن قید نگردد. با توجه شرایط حال حاضر منابع آبی و احتمال بالای سوء استفاده از این استثنا، لازم است ماده (۵) و تبصره‌های آن حذف گردد.	"

شماره فصل	شماره ماده	پیشنهاد	نوع پیشنهاد
		- واژه <u>کارشناس</u> در یک تبصره، تعریف و تبیین گردد.	
	ماده ۴	- برای اصطلاح " <u>حد مجاز</u> " تعریف و چارچوبی مشخص نشده است که سبب عدم پیاده‌سازی و اثرگذاری مناسب شده است. بنابراین برای اصطلاح فوق یک چارچوب و تعریفی بیان شود. می‌توان حد مجاز را میزان آب تجدیدپذیر در نظر گرفت و آن را به صورت یک تبصره به این ماده اضافه نمود.	"
	ماده ۵	- با توجه شرایط حال حاضر منابع آبی و احتمال بالای سوء استفاده، لازم است ماده (۵) و تبصره‌های آن حذف گردد. این ماده برای زمانی بوده که تنش و تعارضات آبی به صورت منطقه‌ای یا استانی و ... وجود نداشته است. لازم به ذکر است با ظرفیت آبدی ۲۵ متر مکعب در شبانه‌روز، به راحتی می‌توان یک باغ را آبیاری کرد.	حذف
	ماده ۶	- در قانون باید مشخص گردد اگر فردی به وظیفه‌اش عمل نکند، چه برخوردی با آن صورت می‌گیرد و مرجع آن نیز مشخص گردد. بهتر است به عنوان یک تبصره بیان شود.	اصلاح
	ماده ۷	- تعریف واضح و مشخصی از اصطلاحات مصرف معقول و ضرورت اجتماعی بیان گردد. واژه‌ها و اصطلاحات مبهم و بدون چارچوب مشخص، ماهیت و اصل یک ماده قانونی را زیر سوال خواهد برد.	"
	ماده ۹	- عبارات و اصطلاحات کلی بیان شده است. باید تعاریف مشخص و واضح باشد. ضمن اشاره به جنبه‌های مفید و اساسی این ماده، لازم است اصلاح صورت پذیرد	"
	ماده ۱۰	- با توجه به ماهیت این ماده و شرایط حال حاضر، بهتر است این ماده حذف گردد.	حذف
	ماده ۱۲	- ماده به صورت عام بیان گردد و بخش بااستثناء چاه‌های مذکور در ماده ۵ این قانون حذف گردد. - با توجه به شرایط حال حاضر منابع آبی، لازم است بخش در صورت ضرورت به تشخیص وزارت نیرو حذف شود. - متن پیشنهادی برای این ماده: "هر چاه باید مجهز به وسایل اندازه گیری سطح آب، میزان آبدی و آب استخراجی از چاه طبق نظر وزارت نیرو باشد. دارندگان پروانه مکلفند گزارش مقدار آب مصرف شده را طبق درخواست و دستورالعمل وزارت نیرو ارائه دهند."	اصلاح
	ماده ۱۴	- اصطلاح <u>اراضی غیرمحباه</u> تعریف و تبیین گردد.	اصلاح

شماره فصل	شماره ماده	پیشنهاد	نوع پیشنهاد
		<p>- در بند الف، مجوز حفر چاه جدید و کف‌شکنی در اختیار وزارت نیرو است و توافق طرفین و سایر مطالب در ادامه آن بی‌معنی خواهد بود.</p> <p>- در تبصره ۲، وجود کارشناس وزارت کشاورزی موضوعیت ندارد.</p> <p>- پیشنهاد می‌گردد ماده به این صورت اصلاح گردد: "صدور هر گونه مجوز چاه یا قنات جدید، باید با رعایت حریم هیدرولوژیکی و هیدرولیکی باشد. تعیین این حریم، برعهده وزارت نیرو می‌باشد. هرگاه در اثر حفر و بهره‌برداری از چاه یا قنات، آب منابع مجاور نقصان یابد و یا خشک شود و مشخص گردد که خسارت موضوع این ماده ناشی از اشتباه کارشناسان وزارت نیرو بوده، خسارت وارده طبق ماده ۴۴ این قانون به وسیله وزارت نیرو جبران خواهد شد."</p>	
	ماده ۱۵	- با توجه به شرایط حال حاضر، حذف شود.	حذف
	ماده ۱۶	- در حال حاضر موضوعیت ندارد؛ پس می‌توان آن را حذف کرد.	"
	ماده ۱۸	<p>- با توجه به موارد مندرج در ماده ۱۹، این ماده حذف گردد. همچنین صدور پروانه توسط وزارت کشاورزی نمی‌تواند موضوعیت داشته باشد.</p> <p>- در تبصره ۲، برای مصرف معقول یک تعریف علمی، واضح، مشخص و دارای چارچوب بیان گردد. تعریف فعلی، قابل قبول نمی‌باشد. با توجه به پیشنهاد حذف این ماده، می‌تواند به عنوان تبصره ماده ۱۹ بیان گردد.</p>	"
فصل سوم : آب‌های سطحی، حقابه و پروانه مصرف معقول	ماده ۱۹	- لازم است در این ماده برای میزان مصرف معقول آب، ابتدا حقابه زیست‌محیطی محاسبه و تأمین گردد. سپس میزان آب قابل تخصیص موجود به سایر بخش‌ها اختصاص داده شود. مباحث حریم‌های هیدرولوژیکی و هیدرولیکی، کیفیت آب، تغییر اقلیم و اثرات آن بر منابع آبی در آینده، باید در این ماده گنجانده شود. مراجع ذی‌صلاح بررسی و اعلام این موارد نیز مشخص گردد.	اصلاح
	ماده ۲۰	- با توجه به شرایط حال حاضر و تجربیات گذشته تاکنون، این ماده نیاز به بازنگری دارد و باید اعضا هیأت‌ها تغییر یابد. همچنین تعریف کارشناس مربوطه بیان گردد.	"
فصل چهارم : وظائف و	ماده ۲۱	- اصطلاح <u>منابع عمومی آب</u> باید تعریف و تعیین تکلیف گردد. در کلان حجم آب قابل تخصیص و مجوز بهره‌برداری را وزارت نیرو	"

شماره فصل	شماره ماده	پیشنهاد	نوع پیشنهاد
اختیارات، صدور پروانه مصرف معقول		اعلام و ارائه نماید. نحوه تقسیم بین بخش‌های مختلف توسط مردم و بر پایه مکانیسم بازار آب تعیین گردد. - با توجه به شرایط حال حاضر، تبصره‌ها موضوعیت ندارد و اصلاح و در صورت عدم نیاز، حذف گردد.	
	ماده ۲۲	- منظور از حق تقدم (زمان، نوع بهره‌برداری، ...) بیان گردد.	"
	ماده ۲۳	- منظور از تأسیسات اختصاصی آب بیان گردد. باید تاریخ آغاز و پایان بهره‌برداری ذکر گردد. پروانه مدت‌دار و قابل تمدید باشد.	"
	ماده ۲۴	ادبیات این ماده باید اصلاح شود. باید تعریف شود که آب‌های عمومی چیست و چه آبی مازاد است؟ پیشنهاد می‌شود این ماده حذف شود و مفاهیمی همچون پایداری، تجدیدپذیری، آب قابل تخصیص و... جایگزین و تعریف شوند. در بند ج، آب زائد محسوب نمی‌شود که باید حداقل تخلیه شوری، حداقل حقایبه زیست محیطی و میزان حداقلی برای سهمیه پایین دست در نظر گرفته شود.	حذف- جایگزینی ماده جدید
	ماده ۲۵	- واژه ائتلاف باید حذف شود. مصرف غیرمعقول هم باید تعریف و با چارچوب مشخص بیان گردد. مرجع تعیین آن نیز ذکر گردد. - مرجع تعیین اقتصادی بودن مصرف هم باید مشخص گردد. همچنین فقط اقتصادی بودن ملاک نیست و باید سایر پارامترها منجمله زیست‌محیطی و ... در نظر گرفته شود. - این ماده به ماده (۴۵) ارجاع داده است که ماده (۴۵) ارتباطی با قانون این ماده ندارد. در ماده (۴۵) ضایع شدن حق دیگران مطرح است ولی در اینجا فرد سهم آب خود را درست مصرف نمی‌کند.	"
	ماده ۲۶	- باید سهم آب قابل تخصیص سالیانه در هر حوضه آبریز برای بخش کشاورزی تعیین شود و نه حجم و میزان آب موردنیاز.	"
	ماده ۲۷	- این ماده در تناقض با مبحث بازار آب می‌باشد و اجازه نمی‌دهد ارزش واقعی آب مشخص گردد.	"
	ماده ۲۸	- این ماده در تناقض با مبحث بازار آب می‌باشد و اجازه نمی‌دهد ارزش واقعی آب مشخص گردد.	"
	ماده ۲۹	- دولت تنها موظف به تأمین آب شرب و بهداشت مردم است؛ سایر بخش‌ها، مباحث تأمین آب را خودشان پیگیری نمایند و تخصیص با وزارت نیرو خواهد بود. - اصطلاح مناسب جایگزین "مناطق لازم" شود.	"

شماره فصل	شماره ماده	پیشنهاد	نوع پیشنهاد
	ماده ۳۰	- این ماده حاوی اشکالات نگارشی می‌باشد؛ اصلاح گردد. - این ماده باید اجازه شکایت را به مردم و سازمان‌های مردم‌نهاد بدهد چون حقوق عامه است.	"
	ماده ۳۱	- مأمورین ناجا، ضابط قضایی هستند و احکام قوه قضائیه را اجرا می‌کنند نه وزارت‌خانه‌ها و سازمان‌ها	"
	ماده ۳۲	- ماهیت شرکت بودن و درآمدزایی آن با حفاظت از منابع آب در تناقض است. تکلیف شرکت‌های زیان‌ده چه می‌شود؟ نحوه انتخاب هیأت مدیره و مدیرعامل آن‌ها هم می‌تواند محل سؤال باشد. برای روشن شدن موضوع، ماده ۴ اساسنامه شرکت مادر تخصصی مدیریت منابع آب ایران در ذیل آمده است: - شرکت دارای شخصیت حقوقی و مستقل بوده و به صورت شرکت سهامی (خاص) اداره می‌شود. این شرکت و کلیه شرکت‌های زیر مجموعه دارای استقلال مالی می‌باشند و طبق اساسنامه، اصول بازرگانی و آیین‌نامه‌های استخدامی، مالی، معاملاتی خود اداره می‌شوند.	"
وصول آب بهاء، عوارض و دیون	ماده ۳۳	- نظارت و خدماتی که به ذی نفع سود برساند قابل دریافت است. - بحث قیمت‌گذاری و پلکانی کردن قیمت آب با توجه به میزان مصرف باید در این تبصره گنجانده شود.	"
	ماده ۳۴	- به نظر می‌رسد اداره ثبت محل مناسبی برای صدور اجرائیه و وصول مطالبات از بدهکار نباشد.	"
حفاظت و نگهداری تأسیسات آبی مشترک	ماده ۳۵	- پرسش این است در صورت نبود این ماده، چه مشکلی ایجاد می‌شود؟	حذف
	ماده ۳۷	- باتوجه به جزئی بودن موضوع، بهتر است این ماده حذف شود.	"
	ماده ۳۸	- باتوجه به جزئی بودن موضوع و اینکه در قوانین عمومی آمده است، بهتر است این ماده حذف شود.	"
	ماده ۳۹	- باتوجه به جزئی بودن موضوع، بهتر است این ماده حذف شود.	"
	ماده ۴۰	- باتوجه به جزئی بودن موضوع، بهتر است این ماده حذف شود.	"
	ماده ۴۱	- جنبه توصیه‌ای دارد و بهتر است حذف شود.	"

شماره فصل	شماره ماده	پیشنهاد	نوع پیشنهاد
	ماده ۴۲	- جنبه توصیه‌ای دارد و بهتر است حذف شود.	"
فصل پنجم: جبران خسارت - تخلفات و جرائم و مقررات مختلفه جبران خسارت	ماده ۴۳	<u>قیمت عادلانه</u> چگونه به دست می‌آید و مرجع تعیین آن کجاست؟ تبصره‌های آن موارد جزئی است و بهتر است حذف شود.	اصلاح
	ماده ۴۴	- باتوجه به وضعیت منابع آبی، خسارت نباید با تخصیص آب جبران شود و بهتر است قیمت آن به صورت ریالی پرداخت شود. - در بند ز: در صورتی که پیمانکار یا طراح مقصر شناخته شود، باید خسارت پرداخت کنند.	"
	ماده ۴۵	- حقوق عامه و خاص تفکیک و تصریح شود.	"
	ماده ۴۶	- مقامات ذی‌ربط مشخص گردند. ابهام در این مسأله، سبب عدم کارایی ماده قانونی می‌شود.	"
مقررات مختلفه	ماده ۴۷	- مقامات مسئول ذی‌ربط مشخص گردند. ابهام در این مسأله، سبب عدم کارایی ماده قانونی می‌شود.	اصلاح
	ماده ۴۸	- الزام رعایت ملاحظات زیست‌محیطی در این ماده، ضروری می‌باشد.	"
	ماده ۵۰	- محل مناسب این ماده در قوانین حقوقی است و ضرورتی مبنی بر وجود این ماده واحده در این قانون وجود ندارد.	حذف

### راه‌حل‌های سیاستی

دولت در تدوین قوانین و ضوابط باید توجه کافی نماید تا قوانین و ضوابط خود زمینه و بستر ساز وقوع اشتباه و جرم نگردد. در قوانین فعلی کشور مواردی از این نوع به چشم می‌خورد. به عنوان مثال در خصوص حریم‌های هیدرولیکی چاه‌ها، قوانینی وضع شده است که مخروط افت آنها در هم تداخل نداشته و مشکل آبدهی ایجاد نگردد. در حالی که در این قوانین هیچ‌گاه حریم هیدرولوژیکی در حوضه آبریز مورد توجه نبوده است. به طوری که در اثر برداشت بی‌رویه از منابع آب، سطح ایستابی در کل حوضه آبریز نقصان یافته و نهایتاً اثر عدم رعایت حریم هیدرولوژیکی به صورت خشکیدن چشمه‌ها و قنات‌ها نمود یافته است. همچنین در قانون مقرر شده است، سهم آب بخش کشاورزی بصورت حجمی در اختیار مصرف‌کننده قرار گیرد، در حالی که ابزار و وسایل حجم‌سنجی تا سال‌های اخیر یا وجود نداشته یا کمتر مورد استفاده قرار گرفته است. لذا در طی ۳۰ سال گذشته، تخلفات برداشت آب بروز و ظهور یافته و اکنون کنترل

آن یکی از چالش‌ها / تعارضات جاری مدیریت آب کشور است. بنابراین لازم است با بازنگری در قانون، تناقض‌ها برطرف و ابهام‌ها رفع شده و از تضاد منافع جلوگیری به عمل آید. همچنین آنچه مسلم است، عنصر کلیدی در مباحث حقوق عمومی، محوریت دولت به عنوان تنظیم‌کننده روابط اجتماعی است. در این حالت، شهروندان (ذینفعان و آبخیزنشینان) و دولت (مدیر و انتظام دهنده) به عنوان دو جزء اصلی عرصه حکمرانی باید درون قواعد بازی (معقول و مقبول) که به تصویب مجلس (نهاد مردمی سیاستگذاری) رسیده است، به ایفای نقش خویش بپردازند. یعنی در چنین نظام حقوق عمومی، حتی دولت نیز نباید مالکیت مستقلی داشته باشد، بلکه به نمایندگی از اجتماع، بر منابع آبی حاکمیت کند. مشارکت شهروندان (ذینفعان و آبخیزنشینان) نیز باید به صورت جدی از فرایند ایجاد تا پیاده‌سازی قانون مورد توجه قرار گیرد.

### نتیجه‌گیری

نظریه منطقی برای استقرار قوانین آب، بر پایه ارتقاء کارآمدی استوار است، یعنی وقتی قوانین آب، به‌طور شفاف تعریف می‌شوند هزینه‌های اعمال آن کم می‌شود. قوانین شفاف و صریح آب، به دلایل مختلف، ضروری هستند: نخست؛ این قوانین، عملکرد افراد را در چگونگی استفاده از منبع حیاتی زندگی خود کنترل می‌کنند. به‌علاوه بهره‌وری آب افزایش یافته و موجب ارتقاء درآمد کاربران آب خواهد شد. به‌عبارت دیگر، فقدان قوانین کارآمد، آسیب‌پذیری به‌ویژه قشر فقیر را افزایش می‌دهد. دوم؛ برای کشورهای در حال توسعه که با چالش کمیابی آب و نبود مدیریت کارآمد آب روبرو هستند، وجود قوانین شفاف که دارای قدرت اجرایی لازم باشند، ضروریست. این چالش‌ها با گسترش شهرنشینی، صنعتی شدن، تخریب محیط‌زیست، تشدید بهره‌برداری کشاورزی و به‌تبع آن رشد مستمر سرانه آب، افزایش می‌یابد. با افزایش تقاضا با توجه به محدودیت منابع آبی، در صورت وجود قوانین ناقص و مبهم آب، تنش‌ها و اختلافات بین بهره‌برداران مختلف گسترش می‌یابد. سوم؛ تدوین و توسعه قوانین شفاف و عادلانه برای آب، مسئولیتی پیچیده است که نیازمند درک مباحث آب از زوایای تخصصی مختلف (فیزیکی، اقتصادی، اجتماعی و ...) می‌باشد؛ و باید تدریجی و آرام صورت پذیرد تا در درازمدت به هدف برسد. گاهی تعارضاتی در قوانین به دلیل استفاده از منابع آب به ویژه منابع آب زیرزمینی وجود داشته باشد که در حکم انفال، مشترکات یا مباحث دیده می‌شوند که سبب تفاوت در نحوه برخورد با این منابع خدادادی خواهد شد. لذا قوانین جاری در حوزه منابع آب نیازمند بازنگری می‌باشد تا در رویکرد جدید نقش دولت و ذینفعان در کنار یکدیگر تعریف گردد. در این راستا،



رجوع به آیات عظام، حقوق‌دانان و حتی مقامات قضایی برای بازتعریف قاعده «لا ضرر و لا ضرار» و نیز تبیین «انفال» و نقش آن در تخصیص منابع آب به متقاضیان ضروری است. همچنین باید معلوم شود که نسل‌های آینده و اکوسیستم چه حقوقی دارند و چگونه باید حقوق ایشان تضمین و تأمین گردد. مباحث مطرح شده در بالا، ضرورت بازنگری هوشمندانه و منطبق بر واقعیت‌های موجود این قانون را مشخص می‌نماید.

## منابع

- ۱- اندیشکده تدبیر آب ایران. (۱۳۹۴). ارزیابی مقدماتی حکمرانی آب کشور، ویرایش اول. [www.iwpr.ir](http://www.iwpr.ir).
- ۲- حسینی، سید احمد. (۱۳۹۳). تاریخچه برنامه‌ریزی برای توسعه بهره‌برداری از منابع آب ایران. چاپ دوم. تارنمای مدیریت پایدار آب. [www.iswm.ir](http://www.iswm.ir).
- ۳- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۸).
- ۴- قانون مدنی. (۱۳۰۷).
- ۵- قانون آب و نحوه ملی شدن آن. (۱۳۶۷).
- ۶- قانون توزیع عادلانه آب. (۱۳۹۱).
- ۷- قانون اجازه تاسیس بنگاه مستقل آبیاری. (۱۳۳۲).
- ۸- قانون تاسیس وزارت آب و برق. (۱۳۶۲).
- ۹- قانون حفظ و حراست منابع آب‌های زیرزمینی. (۱۳۶۵).
- ۱۰- قانون تاسیس وزارت نیرو. (۱۳۵۳).
- ۱۱- قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی، (۱۳۷۶).
- ۱۲- رشیدی، حمید. (۱۳۸۷). قانون توزیع عادلانه آب در آینه حقوق. انتشارات دادگستر چاپ دوم.
- ۱۳- ذوالفقاری، یوسف. (۱۳۹۵). حقوق آب. تهران: مجد.
- ۱۴- نوروزی، محمد مهدی. ۱۳۹۶. بررسی تطبیقی قانون توزیع عادلانه آب در ایران و افغانستان. پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد. دانشگاه حکیم سبزواری.
- ۱۵- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۹۲). استفتانات جدید مکارم. قم: موسسه مدرسه الامام علی بن ابیطالب.
- ۱۶- مدنیان، غلامرضا (۱۳۸۳). مالکیت منابع آبی. گوه‌ران کبیر، اولین همایش بررسی مشکلات شبکه‌های آبیاری، زهکشی و مصرف بهینه آب کشاورزی، تهران.
- ۱۷- مدنیان، غلام رضا (۱۳۸۴). حفاظت قانونی از قنوات و آب‌های زیرزمینی. کنفرانس بین‌المللی کرمان.
- ۱۸- کاتوزیان، ناصر. (۱۳۸۴). قانون مدنی در نظام حقوقی، چاپ دوازدهم، میزان.
- ۱۹- کاتوزیان، ناصر. (۱۳۹۰). دوره مقدماتی حقوق مدنی - اموال و مالکیت، میزان.
- ۲۰- کاتوزیان، ناصر. (۱۳۹۱). مقدمه علم حقوق و حقوق. تهران: دانشگاه تهران.